

TUULIKKI PEKKALAINEN

LAPSET SODASSA

1918

TAMMI

Tuulikki Pekkalainen

LAPSET
SODASSA 1918

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

© TUULIKKI PEKKALAINEN JA KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI 2014
TOIMITUS: MAISTERI KOUSAN AGENTUURI JA EDITOINTI OY

Suomen tietokirjailijat ry on tukenut apurahalla tämän kirjan
tutkimus- ja kirjoitustyötä.

ISBN 978-951-31-6939-8
PAINETTU EU:SSA

*”Ne, jotka puhuvat ja kirjoittavat, eivät tiedä.
Ne, jotka tietävät, eivät tee kumpaakaan.”*

SOTATUOMARINA 1918 TOIMINUT TOIVO TAPANAINEN 1956

Lukijalle

Sisällissodan 1918 uhreihin kuului sekä punaisia että valkoisia lapsia, sekä sellaisia, joiden osapuoli oli ”tuntematon” tai ”muu”. Joukossa oli yksi ruotsalainen poika ja joitakin Suomessa asuvia Venäjän kansalaisia, koululaisia, jotka kuuluivat tuohon osapuoleltaan eli ideologialtaan tuntemattomien ryhmään. Osa kadonneiksi merkityistä on mahdollisesti joutunut surmatuiksi.

Lapsia osallistui sotaan kummallakin rintamalla, punaiset usein myös pakotettuina tai pakolaisten joukossa, kiireellä mukaan lähteinä. Kun saksalaisjoukot saapuivat huhtikuussa 1918 valkokaartien avuksi Suomeen, tuhansia alaikäisiä pidätettiin, joukossa myös alle 10-vuotiaita lapsia, joista nuorimmat olivat äitiensä mukana olleita sylivauvoja.

Tämä tutkimus kertoo aluksi käsitteestä ”lapsi” vuonna 1918 sekä suhtautumisesta hävinneen osapuolen lapsiin. Tutkimuksessa on selvitys eri osapuolten lapsiuhreista sodan aikana, ja se kattaa myös kaikkien löydettävissä olleiden, vangittaessa korkeintaan 15-vuotiaiden lapsivankien tiedot eri vankileireiltä. Kirjassa käydään lisäksi läpi 13–15-vuotiaiden lasten oikeusprosessit valtiorikosoikeutta myöten. Lapset joutuivat odottamaan kuulusteluaan jopa useita viikkoja, ja oikeusprosessi saattoi kestää yli puoli vuotta. Välillä lapsia sijoitettiin myös pakkotöihin. Kirjan tilasto-osuus kertoo tiivistetysti lapsivankien kohtalot sodan alusta oikeudenkäynteihin asti.

Olen useaan kertaan kuullut lähinnä muilta tutkijoilta saman ihmetelyn: ”Mutta eihän 15-vuotias tuolloin ollut mikään lapsi!” Toki he olivat lain edessä jo vastuullisia teoistaan, mutta Sotavankilaitoskin piti siitä huolimatta heitä lapsina, samoin osa kuulustelijoista, joille poika oli ”poikanen”, tyttö esimerkiksi ”pikku impi”. Tämä todistaa myös sitä, että lasten kohtelu oli usein asiallista. Jos olisin rajannut aineiston alle

15-vuotiaisiin, miten vertaisin nuorimpien lasten kohtelua kuulusteluis-
sa ja valtiorikosoikeudessa noihin ”aikuisiin”?

Sotavankilaitoksen kesäkuiset määräykset vapauttaa kaikki alle
15-vuotiaat muuttuikin heinäkuussa käsittämään myös 15-vuotiaat. Tut-
kimuksissani kävi kuitenkin ilmi, että tuo ”vapauttaminen” osoittautui
pääosin suureksi harhaksi.

Ehkä nimenomaan väärä kuvitelma, että sotaan osallistuneet lapset oli-
vat suurimmaksi osaksi 15-vuotiaita ”aikuisia” ja lähteneet mukaan edis-
tääkseen punaista vallankumousta, on karsinut tutkijoiden kiinnostusta.

Tämä uusi tutkimus kertoo puuttuvan osan sodan jalkoihin joutu-
neiden lasten varsin monivaiheisesta historiasta, jota nuorimmat leiril-
lä olleet eivät enää muista ja jonka monet vanhemmat ovat halunneet
tai heidän oli käsketty unohtaa. Tuo ajanjakso kuuluu kuitenkin lähihis-
toriaamme, sillä vuoden 1918 lapsivankeja on vielä elossa. Sotaan joutu-
neiden perheiden tuska jatkui vuosikymmeniä.

Haastattelin vuonna 2011 edelliseen kirjaani *Susinartut ja pikku immet.*
Sisällissodan tuntemattomat naiset kesällä 1918 yhdeksän vuotta täyttänyt-
tä, tuolloin 101-vuotiaasta Anna Mäkistä, joka nyt on pian jo 105-vuotias.
Hän ei kertomansa mukaan ollut varsinaisesti vankina äitinsä ja sisaren-
sa kanssa, mutta mitä ilmeisimmin he olivat työvankeina, sillä Annan äi-
distä ei ole mitään merkintää vankiluetteloissa. Olen löytänyt myös mui-
ta vastaavia tapauksia, joissa vapauden sai lunastaa työllään.

Käsite ”lapsi” oli viime vuosisadan alussa täysin erilainen kuin nyt.
Köyhien työläisperheiden lasten asema suomalaisessa yhteiskunnassa
oli heikko, mitä todistaa sekin, että myös lähes kaikki tämän tutkimuk-
sen lapset, 8–9-vuotiaat, jopa 5-vuotias Kuopion leirillä ollut ”puusep-
pä”, olivat olleet jo työssä, yleisimmin sekatyöläisinä tai maatyöläisinä,
renkeinä, tehdastöissä, ammattimiesten apulaisina, juoksupoikina, pai-
menina, tukkipoikina, palvelijoina ja lapsenhoitajina. Ammattikirjo oli
laaja. Koululaisia oli tästä lähes puolentoista tuhannen lapsivangin jou-
kosta vain kourallinen.

Kiinnostukseni tähän tutkimusaiheeseen syntyi alun perin Sotavan-
kilaitoksen 1918 kesä–heinäkuussa vapauttaviksi määräämien lasten
vankilistoista, joita oli jo löytynyt enemmän kuin Jaakko Paavolaisen
tutkimus *Vankileirit Suomessa 1918* kertoo.

Kun aluksi olin etsinyt Riihimäen leiriltä vapauttaviksi määrättyjen
lasten tietoihin täydennykset leirin vankikortistoista, ymmärsin, että
työni vaatii kaikkien leirien lapsivankien etsimisen. Vähempi ei riittäisi.

Ryhdyin tähän massiiviseen operaatioon käymällä aluksi Kansallisarkistossa läpi kaikkien vankileirien vankilistat ja -kortistot, yhteensä kymmeniä tuhansia nimiä. Etsin syntymäaikojen tai -vuosien perusteella aineiston, jonka rajasin korkeintaan 15-vuotiaisiin.

Aineisto tarjosi jatkuvasti yllätyksiä. Kaikkein nuorimmat vangit, alle vuoden ikäiset, jäivät äiteineen vankeuteen eri leireille, ja heidät keskitettiin pääosin Santahaminan vankileirille äitien siirron yhteydessä. Lukuisa joukko naisia oli raskaana ja he joutuivat synnyttämään leirioloissa. Äitien nimet ja tiedot syntyneiden lasten sukupuolesta löytyvät synnytyssairaalan luetteloista. Tuo Santahaminassa sijaitseva tukeva rakennus on edelleen olemassa. Pikkulapsia oli myös Hämeenlinnan leirillä. Vastasyntyneet, joista osa kuoli, ovat vankileirin synnytyslaitoksen luettelossa. Pienten lasten kuolemia tapahtui myös joillakin pienemmillä leireillä.

Ketkä siis voidaan näillä tiedoilla laskea vangeiksi, ketkä pudottaa pois? Päädyin ottamaan mukaan tutkimukseeni myös nuo vauvat.

Raudun valtauksen yhteydessä vangituista löytyi pitkälti toistasataa lasta, monet suurperheistä. Muun muassa Raudun leirillä kuolleen vuoden ikäisen pikkutyön nimi löytyi vain Raudun vankilistasta, ei *Suomen sotasurmat* -tiedostosta, jota olen käyttänyt tutkimuksessani surmansa saaneiden pääasiallisena lähteenäni.

Tämä tutkimus on ensimmäinen, joka kattaa sodan aikana kuolleiden lasten lisäksi kaikkien punavankileirien lapset Suomessa 1918. Tuon esille kaiken sen tiedon vastasyntyneistä 15-vuotiaisiin, mitä eri lähteistä oli mahdollista löytää. Kirjan suurin osuus koostuu vankileireillä olleiden lasten tapauksista, jotka on kirjattu valtiorikosoikeuden asiakirjoihin eli akteihin. Nuo kertomukset ovat toinen toistaan mielenkiintoisempia.

Koska tutkimukset lapsista sodassa 1918 ja siitä, miten sotakokemukset heihin vaikuttivat, ovat tähän mennessä puuttuneet, kerron kirjan lopussa Michael Wesselsin tutkimuksesta *Child Soldiers. From violence to protection*. Siinä käsitellään muun muassa haastatteluaineiston pohjalta eri maiden raakoihin sisällissotiin joutuneiden ja sotaan pakotettuina osallistuneiden eri-ikäisten lasten, aivan samoin kuin tämän kirjan aineiston lasten, myöhempiä psyykkisiä traumoja ja miten ne ilmenevät. Tuloksia voidaan varmasti verrata suoraan suomalaislasten sodanjälkeisiin ongelmiin, jotka ovat pääosin jääneet hoitamatta, koska sota piti ”unohtaa”. Tosin tilanteen vakavuutta ei edes ymmärretty.

Suomalainen tutkimus *Sodan kasvattamat*, johon myös viitataan, perustuu talvi- ja jatkosodan kokeneiden lasten tapauksiin eikä ole suoraan verrattavissa vuoteen 1918.

Sekin on mahdollista, että hyvin vaikeita traumoja kokeneet lapset ovat sulkeneet sisällissodan tapahtumat ”itsensä ulkopuolelle”, ikään kuin ne olisivat tapahtuneet jollekin toiselle, koska he eivät ole kyenneet käsittelemään niitä. Tätä ajatusta tukee 24.7.2013 kuulemani professori Hannu Lauerman tulkinta erään hyväksikäytetyn naisrikollisen toiminnan syistä.

Suomen kirjakieli on muuttunut vuodesta 1918, ja akteissa esiintyvät ”tutkintotuomari” ja ”tutkintoasiain tuomari” sekä tekstin muut mahdolliset tutkinto-alkuiset sanat kirjoitetaan nykykielellä tutkinta-muotoon. Olen ottanut tekstissä käyttöön tämän uuden, selkeämmän tavan, kysehän ei ole ollut vangin tutkinnosta, vaan tutkinnasta, tutkimisesta. Muuten vanha kirjoitusasu on toistettu liitteissä sellaisenaan, olen usein myös nostanut sitaatteihin noita vanhoja lauseita. VRO:n akti tarkoittaa valtiorikosoikeuden asiakirjaa.

Mikäli kirjaa lukiessa syntyy *déjà vu* -tuntemuksia, sille on luonnollinen selitys. Monet tapaukset on pitänyt purkaa osiin, eri otsikoiden alle. Samalla paljastuu kerta toisensa jälkeen myös sisällissodan mieletömyys ja käsitteen ”lapsi” merkityksettömyys.

Kirjan kansikuva Uudenkirkon Halilasta kotoisin olleesta Paavo Työppösestä pysäyttää. Hän voisi olla yhtä hyvin valkoisen kuin punaisenkin perheen lapsi. Kun ateljeekuvaa suurentaa, pojan takin rinnuksessa oleva merkki osoittautuu Helsingin yliopiston lyyramerkiksi. On mahdollista, että takki oli valokuvaamon rekvisiittaa.

Kiitokset

Esitän aluksi kiitokset Suomen tietokirjailijat ry:lle, joka myönsi tähän tutkimukseen 5 000 euron apurahan vuonna 2011. Olin yksi niistä onnekkaista, joille tuo suurin sinä vuonna jaettu summa myönnettiin.

Jatkoin myös, koska aihetta oli, pienten lasten äitien saamien syytteiden ja tuomioiden tarkastelua tässä kirjassa, koska he joutuivat lapsineen vankeuteen, jopa synnyttämään niissä oloissa. Kansan Sivistysrahasto myönsi tähän tutkimukseen apurahan vuonna 2009, ja tuloksia oli jo edellisessä kirjassani *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset*.

Suuret kiitokseni ansaitsee Kansallisarkistosta juuri eläkkeelle siirtynyt toimistonhoitaja Leila Hohenthal. Ilman hänen apuaan ja mielenkiintoaan tutkimusaiheittani kohtaan olisin joutunut käymään huomattavasti useammin Helsingissä. Kiitokseni ansaitsevat myös kaikki muut Kansallisarkiston tutkijasalin virkailijat, samoin Kansan Arkiston, Työväen Arkiston, Turun maakunta-arkiston, tamperelaisten Työväenmuseo Werstaan ja Vapriikin, Sota-arkiston, Sotamuseon, Museoviraston ja Åbo Akademin virkailijat, joiden kanssa kuvien valintakin luontui hienosti.

Yhteydet muun muassa vuotta 1918 omiin julkaisuihinsa tutkineisiin tietokirjailijoihin Tauno Tukkiseen ja Unto Kiiskiseen, sukututkijoihin Osmo Tuokkoon ja Heimo Outolaan, ja viimeksi emeritusprofessori Heikki Ylikankaaseen sekä myös Turun Forum Marinumin tutkijaan Mikko Meroseen ovat tuoneet vinkkejä ja lisätietoja, joista heille kaikille kiitokset. Santahaminan synnytyssairaalan äitien diagnooseja purki kanssani LKT Kimmo Manninen, joka auttoi minua jo edellisessä kirjassani, ja vankileireillä kuolleiden yli sadan lapsen sairauksista kertoi tarkemmin LL Jukka Turtola. Näille molemmille aikaansa uhranneille turkulaislääkäreille lämpimät kiitokset. Haluan kiittää myös Turun yliopiston poliittisen historian professoria Timo Soikkasta, joka on ollut alusta asti erittäin kiinnostunut tästä tutkimuksesta, ja esittänyt työtäni edistäneitä, muun muassa sodan luonteeseen liittyviä kysymyksiä. Erinomainen kustannustoimittajani Tuula Kousa on ollut mukana kaikkien näiden 1918-teosten toimitusvaiheessa, mistä nöyrät kiitokset, samoin kuvatoimittajalleni Sari Avilalle ja Hakemisto-luvun kanssa ahkeroineelle Miia Kirsille.

Erityiset kiitokset ansaitsevat kaikki minuun eri tavoin yhteyttä ottaneet henkilöt. Heiltä sain lisää tietoja muun muassa entisistä lapsivangeista ja suhtautumisesta punavankien jälkeläisiin.

Lämpimimmät kiitokset esitän näin jälkikäteen lokakuussa 2013 menehtyneelle rakkaalle aviomiehelleni Matille mukanaolosta ja kärsivällisyydestä hänen seuratessaan jo kolmannen perättäisen 1918-teokseni valmistumista. Samoin kiitokset postuumisti 1918-tutkimuksillaan kuuluisuutta saavuttaneelle, lokakuussa 2007 kuolleelle emeritusprofessori Jaakko Paavolaiselle, joka innosti minua vielä 2000-luvulla Kansallisarkistossa tavatessamme lisätutkimuksiin, koska ei omien sanojensa mukaan enää jaksanut päivittää omia tutkimustietojaan. Päivitinkin, tästä erittelemättömästä pyynnöstä, myös hänen keskeneräiset tietonsa lapsi-

vangeista. Kansallisarkiston Paul Ekholm, joka menehtyi keväällä 2012, oli aurinkoisine hymyineen ja palvelualttiuksineen omaa luokkaansa. Viikoittainen aineistonhaku tutkijasaliin sujui joustavasti. Haastattelin myös lapsina sisällissodan kokeneita ja siitä kertoneita vanhuksia *Mars-sin ja valssin vuosisata* -teokseeni jo 1991, viime hetkellä, nyt niillekin tiedoille oli taas käyttöä.

Turussa, tammikuussa 2014

Tekijä

Sisällys

Lukijalle	7
Johdanto	15
1. LAPSET 1918	29
Lapsi 1900-luvun alun yhteiskunnassa . . .	29
”Lapsi” Suomen rikoslaissa	31
”Punikin” lapsi.	33
”Valkoisen” tytön sotapäiväkirja	42
2. SISÄLLISSODASSA KUOLLEET	
LAPSET	49
Punaiset, valkoiset ja	
”tuntemattomat” lapset	51
Taistelujen aikana kaatuneet	52
Surmatut.	57
”Muut kuolintavat”	65
Kadonneet	67
3. LAPSET PUNAVANKILEIREILLÄ	69
Vapautettaviksi määrätyt lapset.	70
Punavangeiksi lähes 1 500 lasta	84
Suurleirien lapsivangit	87
Hämeenlinna 89 – Riihimäki 102 – Lahti 114	
– Viipuri 128 – Helsinki 137 – Tammisaari 157	
– Tampere 172 – Hamina 179 – Lappeenranta	
182 – Kotka 187 – Turku 191 – Kuopio 197	

Pienleirien lapsivangit	203
Raudun valtauksessa vangitut 207 – Sortavala 222 – Soukanjoen työleiri 226 – Seinäjoki 227 – Muut 19 pienleiriä 230	
4. LAPSET KUULUSTELUISSA JA VALTIORIKOSOIKEUDESSA	245
Laki ja käytäntö	246
Oikeusprosessi	254
Lasten oikeustapaukset	275
5. LAPSET SODAN TILASTOINA	365
Sodan punaiset, valkoiset ja ”muut” lapsiuhrit	368
Punavankileirien 0–15-vuotiaat	369
Lasten leirikuolleisuus	372
Lasten kuolinsyyt	375
Vapauttamatta jätetyt 13–15-vuotiaat . . .	385
6. TUTKIMUKSEN TULOKSIA JA ARVIOINTIA	396
7. SOTAKOKEMUSTEN LAPSILLE AIHEUTTAMAT TRAUMAT	408
Epilogi	413
Liitteet	415
Lähteet	511
Viitteet	519
Hakemisto	534

Johdanto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä lapsille tapahtui Suomen 1918 sisällissodassa, vankileireillä ja valtiorikosoikeudessa. Tutkimusta lapsista vuoden 1918 sodassa ei ole aiemmin tehty. Kunkin ajan historiankirjoitukseen vaikuttavat sekä poliittiset intressit että muodissa olevat trendit, myös mahdollisuudet tutkia asioita. Kansallisarkiston, entisen Valtionarkiston, ovet avautuivat kaikille tutkijoille vasta 1970-luvulla, minkä jälkeen 1918-tutkimuksia on tehty lukuisia.

Vuoden 1918 sisällissodan tutkimukset noudattavat kolmea sykliä: 1920-luvulta alkaen voittajien nationalistista vapaussotakäsitystä, 1960-luvulta alkaen hävinneiden toimintaa ja motiiveja kartoittavaa kansalaissotakäsitystä, ja 1990-luvulta alkaen sotaa on tutkittu valtakamppailuna ja sisällissotana.¹ Lapset sodan osapuolina ja uhreina on vähemmän käsitelty aihe. Heti sisällissodan jälkeen julkaistiin sekä punaisia että valkoisia ”totuuksia”, ja poliittinen tilanne saneli myös 1930-luvun alussa sen, että Yhdysvalloissa 1928 painettu A. Halosen toimittama *Suomen luokkasota*, jonka 1 000 kappaleen lähetyksestä Suomeen Valtiollinen poliisi eli Etsivä Keskuspoliisi sai tiedon, takavarikoitiin heti kirjalähetyksen saavuttua satamaan, ja teoksen hallussapito oli rikos.

Marko Tikan mukaan ”Suomen luokkasodan historian tutkimuksen” tuottamat kirjaset kuuluivat maanalaisten kommunististen julkaisujen ohella niihin kirjoihin, joiden hallussapito oli oikeasti rikos.² Ulla-Maija Peltonen toteaa, että kyse on negatiivisen stereotypian luomisesta, kun valkoisessa propagandassa oli keskeistä 1918 ja 1920–1930-luvuilla samastaa suomalaiset punaiset ja myöhemmin kommunistit venäläisiin ja näin laittomuuteen, kumouksellisuuteen, sosialismiin, internationalismiin ja ateismiin.³

1950–1970-lukujen vankileiritutkimuksissa esiintyneitä tietoja pyrittiin kumoamaan tai väittämään liioitelluiksi. Arvostelun kohteina olivat ainakin Ensio Hiitosen *Vääryyttä oikeuden valekaavussa* ja Jaakko Paavolaisen teokset *Punainen terrori*, *Valkoinen terrori* ja *Vankileirit Suomessa 1918*. Viimeksi mainitussa on runsaasti vankien kertomuksia myös *Suomen luokkasota* -teoksesta. Marko Tikka mainitsee 2009 julkaistussa *Sisällissodan pikkujättiläisessä* artikkelissaan ”Punainen ja valkoinen terrori”, että molempien kuvaukset, samoin kuin Jaakko Paavolaisen teosten keskeiset lähdeaineistot, syntyivät uhrien omaisten kertomuksista, tulivat julkisuuteen ja sittemmin myös historian-tutkimukseen, ja että Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian toinen osa on vaikuttanut 1960-luvulta alkaen ”nykykäsitukseen punaisesta ja valkoisesta terroristista”.⁴

Ulla-Maija Peltonen toteaa *Punakapinan muistot* -teoksessaan vuoden 1918 jakaneen kansan vuosikymmeniksi punaisiin ja valkoisiin.⁵ Suomessa 1960-luvun lopulla toteutettu 1918-keräys herätti kansalaiset sankoin joukoin kirjoittamaan patoutuneina olleista muistoistaan. Keräyksellä saatiin runsaasti tutkimusaineistoja. Pitkä aikaväli sodan tapahtumiin aiheutti luonnollisesti myös tahattomia virheitä tai folklorea kertomuksiin. Lasten kokemukset näissä kirjoituksissa ovat kovin vähäisiä.

Jukka Kekkonen analysoi sodassa esiintynyttä terroria teoksessaan *Laillisuuden haaksirikko*. Valkoinen oikeudenkäyttö oli kaiken kaikkiaan varsin ankaraa, ja yhä ankarammaksi ja mielivaltaisemmaksi se muuttui, kun sodan lopputulos alkoi hämöttää. ”Vaikka asetetut kriteerit ovat suhteellisen väljiä, on valkoinen terrori ollut toimintaa, joka ei yleensä tule lähellekään oikeudenkäytölle asetettuja minimiehtoja. Pahimmillaan se oli enemmän tai vähemmän alastonta ja kostonomaisista väkivallan käyttöä.”⁶

Hannu Lauerma mainitsee 2009 ilmestyneessä teoksessaan *Pahuuden anatomia*, että Pohjois-Hämeen ensimmäistä (valkoista) pataljoonaa johtanut Hans Kalm syyllistyi verilöylyihin, joista hänelle ei kuitenkaan koitunut kielteisiä seurauksia, kuten ei myöskään satojen vankien oikeudellisesti kyseenalaisista teloituksista Lahden Hennalassa, ”vaikka useiden alaikäisten ja aseettomien sairaanhoitajien teloitukset olivat kiistattomasti murhia”.⁷

Lauerman mukaan sisällissodat kyseenalaistavat kansallisin laein ja kansainvälisin sopimuksin määritellyn, ”kansakunnan tai vastaavan yhteisön” valtuuttaman sodankäynnin. Sisällissodassamme lapsiin koh-

distunut väkivalta saattoi myös olla psykoosin tai vaikean luonnehäiriön motivoimaa toimintaa. Hän toteaa, että uskonnolliset tai ideologiset joukkotoiminnat koetaan ”oikeutetuksi sodaksi”.⁸

Sisällissodan aikana surmattiin eri-ikäisiä ”punaisia”, ”valkoisia” ja ”muita” poikia ja tyttöjä yhteensä lähes 80, joista noin kolme neljäsosaa oli punaisia. Tähän lukuun sisältyvät myös vankileireillä ammutut, joita leireillä kuolleista 104 lapsesta oli yhteensä 20. Surmatyöt olivat tapahtuneet joko kenttäoikeuden päätöksellä, joukkoteloituksissa tai vain kostoksi. Kerron heistä tässä kirjassa kaiken sen tiedon, mikä oli mahdollista löytää.

Kenttäoikeuksista käytettiin myös nimityksiä sota-oikeus, rintama-oikeus tai pikaoikeus. Virallisesti näitä instituutioita ei ollut olemassa, koska ne ylipäällikön kiertokirjeessä 25.2.1918 oli kielletty. Käytäntö oli kuitenkin aivan päinvastainen, eikä niiden olemassaoloa kovin suuresti edes salailtu. Tällainen sota-oikeus perustettiin *Helsingin Sanomissa* 23.4.1918 olleen ilmoituksen mukaan muun muassa Turkuun. Kyse ei ollut joukko-osastojen kurinrikkomuksista, vaan rikoksista, joka olivat yhteydessä kapinaan. Näitä sota-oikeuksia toimi lähes kaikilla vallatuilla paikkakunnilla. Niiden määrää on kuitenkin vaikea arvioida, koska ennen pitkää kaikista teloituksista alettiin käyttää sanontaa, että ne tapahtuivat ”kenttäoikeuden toimesta”. Satakunnan rintama-oikeus Huittisissa kiersi myös lähipitäjissä. Vankeja luokiteltiin kolmeen ryhmään. Kuolemantuomion merkintöjä löytyi Suodenniemen punaisten nimiä sisältäneestä sinikantisesta vihosta. Näitä merkintöjä olivat ”exp” tai ”xxx”.⁹

Samoja kuolemantuomion merkintöjä olivat myös ”Jätetty sotilasviranomaisille”, josta myös mahdollinen muunnelma ”oikeuden harkittavaksi”, ainakin yhden lapsen VRO-aktissa. Kuolemanrangaistuksen merkkejä olivat myös risti, kirjaimet V. tai V. V. Risti löytyi nuoren tytön VRO-aktista edellisen kirjani aineistosta, näistä lasten aineistoista V-merkintöjä. Yksi V. V. -merkintä oli tehty lapsen VRO-aktin etusivulle mitä ilmeisimmin toisen henkilön tekemästä rikoksesta. Vangin surmaamista tarkoittavia kiertoilmaisuja, niistä yleisimpiä muun muassa ”leipäkortti”, löytyy lukuisa joukko, joitakin esiintyy myös lasten VRO-akteissa. (Ks. luku 4).

Minua on askarruttanut Toijalassa vangitun, Huittisista kotoisin olleen neljävuotiaan pikkupojan kohtalo. Missä vanhemmat olivat, oliko heidätkin surmattu, kun poika on vankilistan merkintöjen mukaan annettu sotilaille? Huittisten seurakunnasta ei tietoa löydy.

Mannerheim oli antanut valloitetujen alueiden turvaamisosaston päällikölle Rudolf Waldenille vielä niinkin myöhään kuin 11.5.1918 käskyn estää teloitukset. Kuitenkin lapsiaineistossa löytyy ainakin 10 tämän päivämäärän jälkeen ammuttua lasta. Aapo Roselius kirjoittaakin, että valkoisen armeijan johto ei juuri puuttunut teloituksiin: ”Suurin osa teloituksista tapahtui armeijan johdon luomien ja hyväksymien periaatteiden mukaisesti. Jälkikäteen haluttiin kuitenkin kiistää valkoisen terrorin ja sodanjohdon yhteys.”¹⁰

Pelkkä maininta ”kuollut” saattaa kätkeä taakseen vielä lisää lasten surmia vankileirioloissa. Olen löytänyt valtiorikosoikeuksien eri asiakirjoistakin selvää lapsiin kohdistuvaa vihaa, ja myös virallisen syyttäjän ehdotuksen rangaista syytettyä lasta ”kurittamalla”. Oletin, etteivät oikeuden puheenjohtajat menneet mukaan yleiseen kostomentaliteettiin, ja tuomiot olivatkin usein syytteitä lievemmiä.

Kaksi eri tulkintaa siitä, oliko Suomessa sotatila vai ei, näkyy myös lasten oikeusprosessin asiakirjoista. Sotaa ei julistettu 1918, se käy ilmi myös ylipäällikkö Mannerheimin yhdysupseerina senaatissa toimineen Harald Åkermanin muistiinpanoihin perustuvasta ”kertomuksesta”. Hän oli Mannerheimilta saanut tehtäväkseen esittää kenttäoikeuksien perustamisen. Päämajassa tapahtuneessa Vaasan hovioikeuden presidentti Söderholmin ja Mannerheimin tapaamisessa Söderholm oli suostunut kenttäoikeuksien asettamiseen, ”tulkitsemalla sotaväen rikoslakia”. Vaasassa hallituksen juristijäsenet eivät siihen suostuneet. Voimassaolevan lainsäädännön mukaisesti kenttäoikeuksia ei voinut asettaa. ”Venäjälle ei sotaa ollut julistettu ja sisällissodan aikaista sotatilaa laki ei tuntenut.”¹¹ (Rauha Suomen ja Venäjän välillä solmittiin vasta Tartossa 1920.)

Vaikka senaatti ei suostunut Sotaväen rikoslain ottamiseen käyttöön punaisia tuomittaessa, havaitsin kuitenkin lapsivankien, ja aiemmin myös naisvankien kuulusteluissa, lausunnoissa, syytteissä ja tuomioissa selvästi kahden lain tulkintaa: sotaväen rikoslain 1886 ja Suomen rikoslain 1889. Joissakin lasten VRO-akteissa vedotaan Suomen ja Venäjän väliseen sotatilaan, joka syytetyn olisi pitänyt tietää. Henkilökohtaisia mielipide-erojakin toki oli käsitteen ”lapsi” tulkinnassa ja lain soveltamisessa heihin. Pidän selvänä, että kenttäoikeuksien määräyksellä vielä vankileireilläkin ammuttujen lasten kohdalla noudatettiin koston lakia eikä sotaväen rikoslakia. Kahden pojan ampumisen syyksi on merkitty, että he olivat murhaajia.

”Omien” keskuudessa teloituksilla kerskailtiin ja niistä on kerrottu haastattelijalle, mutta muuten valkoisten ”vaikenemisen vala” on osoitautunut todeksi. Todisteita kenttäoikeuksien toiminnasta hävitettiin.

Eräässä haastattelussani tuli esille myös maininta vankileirillä olleiden punaisten vastaavasta ”valasta”.

Sisällissota 1918 oli Kirsti Kenan mukaan uskonnollista, pelkona kirkon yhteiskunnalliseen asemaan kohdistuneet uhkatekijät.¹² Se oli myös ideologista, valkoisten (johon kirkkokin lukeutui) käymää sotaa sosialismia ja punakaarteja vastaan. Esimerkiksi arkkipiispa Gustaf Johansson, samoin piispa Colliander, joka oli yksi jyrkimmistä kirkonmiehistä, käänsivät selkensä työväestölle.¹³ Colliander piti työväestöä kapinoinnin takia ”Jumalan kirouksen alaisena”, ja heidät oli jätettävä ”Saatanan haltuun”. Hän piti myös demokratiaa ”Ilmestyskirjan petona”, ja sosialistit olivat hänen mukaansa tuon pedon palvelijoita.¹⁴ Varsinkin nuorempi papisto oli eri mieltä punaisista. He pitivät arkkipiispaa ajastaan jälkeen jääneenä ja tunsivat punaisten puolelta kunnollisia ihmisiä, joita ei ”parhaalla tahdollakaan voitu pitää jumalattomina”.¹⁵ Joka tapauksessa kirkon kielteinen suhtautuminen vankeihin vaikeutti myös lapsivankien asemaa. On myös tosiasia, että tiukan vankileirisensuurin takia tietoja leirien kurjuudesta oli aluksi vaikea saada, tosiasiat myös kiellettiin ja raportteja väärennettiin.

On kuvaavaa, että esimerkiksi kaikilla lopullisilla 13 vankileireillä kasvatusjohtajina toimineista papeista vain muutamilla on vuoden 1918 jälkeisissä pappismatrikkeleissa maininta tuosta toiminnasta.

Nuoria naisia ja tyttöjä ahdisteltiin vankileireillä, siihen syyllistyivät Sotavankilaitoksen asiakirjojen mukaan varsinkin saksalaiset sotilaat. Mirja Turusen väitöskirjaan pohjautuvan *Veripellot*-teoksen mukaan ”Suomessa voittaja ei tiettävästi syöllistynyt sisällissodassa muuten niin yleisiin raiskauksiin”. Tosin raiskausteemaa ei ole tutkittu.¹⁶ Uhreiksi joutui nuoria tyttöjä, joita vankeusajan päätyttyä syöllistettiin muutenkin.

Juha Siltalan mukaan tappaminen oli seksualisoitunut sisällissodassa. ”Ehjäksi jääminen toisen kustannuksella on se nautinto, jota tavoitellaan, ei niinkään viettipurkaus johonkin kohteeseen.”¹⁷ Ennen kaikkea valkoiset pelkäsivät naurunalaiseksi joutumista. Siltala siteeraa vuoden 1918 huhtikuista lehtiartikkelia: ”Kansan pitää nähdä rikoksen palkka, muutoin ei rikos häviä, muutoin vain, kuten nyt, meille *takanapäin nauretaan*.”¹⁸ Onko valtiorikosoikeuden toimintaa tarkasteltava myös tätä taustaa vasten? Tässä vaiheessa on mahdotonta esittää niinkään,

että ”historiantutkija pystyisi osoittamaan miten asiat *eivät olleet*.”¹⁹ Jorma Kalela pohtii edelleen, miten voitiin tulkita oikein ”sosiaalinen ennuste” vangin tulevasta käytöksestä tuomiota julistettaessa.²⁰ Havaitsin tätä esiintyvän myös lapsivankien valtiorikosoikeuskäsittelyssä. Heitä syyllistettiin jopa perheenjäsentensä teoista.

”Porvarit eivät nähneet vallankumouksessa uuden luomista tai kahleista pääsyä, päinvastoin. Suomi uhkasi suistua anarkiaan ja muodottomuuteen, tulla ’syöstyksi punaisten ammottavaan kitaan, sinne nuutakseen ja kuolinkamppailua kamppaillakseen’.”²¹

Siltalan mukaan edelleen: ”Jos valkoiset olisivat pelkästään inhonneet punaista elämää, he olisivat kuitanneet sen aikaansaannokset lyhyesti ja viipyilemättä kaikessa siinä, minkä kansanvalistus oli kieltänyt.”²²

Jaakko Paavolaisen ansiokkaiden, 1960–1970-lukujen taitteessa kirjoitettujen teosten jälkeen vankileirikokemuksistaan ovat kirjoittaneet Väinö Salmi teoksessa *Olin Punikki*²³ ja Viljo Sohkanen *Punakaartilaisen päiväkirjassaan*.²⁴ Pekka Railon päiväkirjamerkintöihin muun muassa Tammisaaren vankileiriltä 1918 perustuva muistelmateos on ilmestynyt 2009 Pekka Tuomikosken toimittamana kirjana *Valkoisten vankina*. Lapsista on muutama maininta, ikä tosin vain yhdeltä. Tammisaarella oli lähes sata lasta, ja leirin lasten kuolintilasto oli synkkä.

Laajasti tutkitussa vuoden 1918 sisällissodassa on lasten rooli jäänyt sivuun. Sekin on mahdollista, että lapset tutkimusaiheena on koettu Suomen oikeushistorialle häpeälliseksi. Lapsilla ei vielä sisällissodan aikana ollut samaa asemaa yksilöinä kuin nyt. Lapsikysymys onkin tutkimusongelmana tällä hetkellä hyvin looginen, se syntyy tästä ajasta, jolloin lapsilla on yksilöinä oikeutensa.

Paavolainen mainitsee teoksessaan *Vankileirit Suomessa 1918*, että korkeintaan 15-vuotiaita vapautettaviksi määrättyjä oli 145 ja olettaa lasten päässeen leireiltä vapaiksi 15.7. mennessä. Hän perustaa olettamuksensa Turun leirin antamiin tietoihin. Paavolainen, joka kuitenkin ensimmäisenä toi lapset esille, myös osan Santahaminan nuorimmista, ei ryhtynyt tutkimaan tarkemmin lapsiaineistoa. Hän pohtii myös käsitettä ”lapsi”, ja jättää sen ulkopuolelle kaikki 15-vuotiaat, mutta myös osan vangitsemisen aikaan 14-vuotiaista, koska luotti syntymävuoteen 1903.

Antero Jyränki mainitsee teoksessaan *Kansa kahtia, henki halpaa* (2014) ”kenttäoikeuksien” ottaneen sotaväen rikoslain vuodelta 1886 ”viikunanlehdekseen” peittäessään ainakin osan vangittujen käsittelyn laittomuuksista. Tuohon ”osaan” sisältyvät nyt myös lasten murhat.

Sotavankilaitoksen 4.–7. päivinä kesäkuuta sekä 9. ja 13. päivinä heinäkuuta antamien määräysten mukaan yhteensä 350 lasta piti vapauttaa vankeudesta. Kaikkia ei suinkaan vapautettu, osa pääsi vain vankipassilla kotiseudulleen tai pakkotyöhön odottamaan VRO:n tuomiota. Osoittautui myös, että listoissa oli useita 15 vuotta vanhempia, mikä sai pohtimaan, miksi heidät oli kirjattu lasten listaan.

Valtiorikosoikeuden akteista löytyy 13–15-vuotiaita lapsia. Kaikkiaan 15 vuotta täyttäneitä tyttöjä ja poikia tuomittiin 1 100, mutta moniko heistä oli nimenomaan 15-vuotias tai sitä nuorempi, ei ole tilastoitu. Noista vapautettaviksi määrättyjen lasten aineistoista löytyi ainakin 80 oikeuteen joutunutta.

Sisällissodan pikkujättiläisessä Sami Suodenjoki viittaa lapsiin luvussa ”Vankileirit”, jossa hän kuvaa ”leirien leväperäistä vartiointia”, kahden tamperelaispojan karkailua leiriltä, josta oli helppo livahtaa tiehensä.²⁵ Marianne Junilalla ja Seija Jalaginilla on pari mainintaa lapsivangeista luvussa ”Lapset ja sota”.²⁶

Suomen sisällissodassa olleiden lasten kohtaloiden vertailuaineistoa saattaa löytyä esimerkiksi Venäjän 1917 tapahtumista ja Espanjan 1936–1939 sisällissotien tutkimuksista. Teokset Espanjasta näyttäisivät kuitenkin jättävän lapset ja heidän kohtalonsa leireillä yhtä vähiin tietoihin kuin Suomessakin tähän asti on ollut. James Maxwell Anderson kertoo teoksessa *The Spanish Civil War* yhden tapauksen, miten nationalistit ottivat panttivangeiksi noin tuhat vasemmistolaisiksi tunnettujen perheiden jäsentä, joukossa naisia ja lapsia. Nuorta poikaa kiristettiin ja uhkailtiin kuoleamalla, ellei hän suostu yhteistyöhön. Poika tapettiin. Kuvauksessa, jossa miehet ja naiset odottivat kuulusteluun pääsyä, ei lapsia kuitenkaan mainita.²⁷

Anthony Beevor kertoo suomennetussa *Taistelu Espanjasta* -teoksessaan Espanjassa tehdyistä, 1990-luvulla alkaneista ja jo 10 vuotta kestäneistä tutkimuksista, joissa on toistaiseksi selvinnyt kansallismielisten uhreja olleen 80 000, ja että uhriluku nousee tutkimuksen valmistuttua 200 000:een. Tutkimustyö oli edelleen kirjan kirjoitusvaiheessa (ilmestynyt 2006) kesken. Beevor kertoo viidestäsadasta rangaistuslaitoksesta, ja että äitejä pienine lapsineen pidettiin lavantauti- ja punatauti-epidemioiden valtaamissa vankiloissa surkeissa oloissa, joissa ei ollut edes pesumahdollisuuksia.²⁸ Sama tilanne oli Suomen vankileireilläkin, lisänä muun muassa espanjantauti ja isorokko.

Toisin kuin Suomen sisällissodassa, jonka aikana lapsia ei viety ulkomaille, 1930-luvun Espanjasta tasavaltalaisten lapsia vietiin muualle Eu-

rooppaan, myös Neuvostoliittoon. Valtioneuvoston projekti *Suomen sotaturmat 1914–1922* on edelleen tutkimuksena keskeneräinen (päivitetty 2004) ja sellaiseksi se ehkä varojen puutteessa jääkin, vaikka esimerkiksi Tauno Tukkinen tutkimukset, joista myös viimeisin, 2013 ilmestynyt *Punaisten teloitustappiot 1918*, ovat olleet hyödyllisiä ja tuoneet runsaasti lisätietoa vainajien nimistä ja lukumääristä.

Muistelmissa ja puolidokumentaarisissa teoksissa kerrotaan sodassa olleista lapsista, tosin iät usein sivuutetaan. ”Poika” saattoi olla joko alle tai yli 10-vuotias. Kirjaajasta riippui, ellei lapsella ollut ammattia, mikä oli harvinaista, käytettiinkö merkintää poika, poikanen vai lapsi.

Olen itse tutkinut alaikäisiä vankileireillä jo kahdessa teoksessa. Vuonna 2007 ilmestyneessä teoksessa *Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä* kirjoitin myös alaikäisistä, vapautettaviksi määrättyistä vangeista²⁹ ja tilastoin alustavasti muun muassa sodan aikana kuolleet, 1900–1917 syntyneet alaikäiset, samoin eri leireillä kuolleet alaikäiset. Jatkoin naisten ja joidenkin alaikäisinä leireille joutuneiden tyttöjen kohtaloiden selvittelyä 2011 ilmestyneessä teoksessa *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset*. Kerroin myös Hämeenlinnan leirillä syntyneistä lapsista.³⁰

Haastattelin jo 1990-luvun alkupuolella 1996 ilmestyneeseen *Marssin ja valssin vuosisata* -teokseeni Lahden lähellä Vesalassa lapsina sisällissotaa ja vankikuljetuksia läheltä seuranneita silminnäkijöitä ja myöhemmin muita lapsina sodan ja sen jälkiseuraukset kokeneita. Kertomusten avulla pystyin hahmottamaan mihin asti asenteellisuus ja jopa viha punaisten jälkeläisiä kohtaan sodan jälkeen ulottui. Toisaalta en hämmästynyt sitäkään, että arvostelu ja jopa pelko tutkimusaiheen valinnasta kohdistuu edelleen myös tutkijoihin, 95 vuotta sisällissodan päättymisestä.

Olen usein kuullut, että ”kaikki on jo tutkittu” tai ”eikö kuolleiden pitäisi jo antaa olla rauhassa, mitä hyötyä tällaisesta tutkimuksesta on?” Kun tutkimushankkeeni tuli tammikuussa 2012 julki Suomen Tietotomiston kautta, eräs vihainen soittaja, kymenlaaksolainen naishenkilö, kehotti vaihtamaan aihetta, koska lapsitutkimukseni on vain ”nollatutkimusta”.

Sisällissodastamme on olemassa monen tason tietoa. Kuuluuko tutkijan sivuuttaa esimerkiksi vankien kertomukset epäilyttävinä vai tuoda ne esille? Onko oikein olettaa ”alemman” tason kertojat valehtelijoiksi? Vuoden 1918 muistelijoiden kertomuksissa on joskus myös muualta

kuultua, mutta totuutta saa etsiä vastaavasti myös ”ylemmän” tason raporteista 1918. Totuutta on muunneltu asiakirjoissa ja jätetty tarkoituksella kertomatta vankien todellisia kuolinsyitä. Mitä tapahtui kenttäoikeuksissa, ketkä jäivät tuomitsematta ihmisoikeusloukkauksista, kun tai jos noiden omavaltainen ”oikeuksien” asiakirjat ovat taivaan tuulissa?

Kaksi toisistaan poikkeavaa kertomusta samasta asiasta, samasta henkilöstäkin, ovat tutkijalle haaste. Kiistanalaisin henkilö oli Mannerheim, joka oikeastaan on se kohde, johon koko tämä tutkimus kulminoituu.

Mannerheim kirjoitti muistelmissaan, että vain törkeisiin rikoksiin syyllistyneet asetettaisiin oikeuden eteen, mutta harhaanjohdetut suuret joukot olisi vapautettava. Silloinen oikeusministeri, senaattori Onni Talas kimpaantui tästä väitteestä, ja vastasi, ettei Mannerheim tätä koskaan vaatinut senaatilta ja ettei Mannerheimin suinkaan olisi tarvinnut pyytää senaatilta lupaa, jos olisi halunnut päästää ”harhaanjohdettuja” rivimiehiä vapauteen. Paavolaisen mukaan Mannerheimin ”virallisen minän” ja ”yksityisen minän” mielipiteet kävivät usein ristiin.³¹

Lapsetkin jäivät vankeuteen, heitä kuoli tämän välinpitämättömyyden seurauksena, vaikka he eivät kuuluneet ”selvästi rikollisiin”, joita tuli rangaista ja muut vapauttaa. Mannerheim olisi ylipäällikkönä voinut vapauttaa kaikki lapset, mutta sitä hän ei tehnyt.

Haluankin kysyä, mitkä osa-alueet – edelleen – pitäisi jättää tutkimatta? Miten pitkälle – edelleen – pitää jättää kertomatta mitä ihmisille, ei vain kasvottomina tilastoina, tapahtui 1918? ”Suojelu” monissa eri muodoissaan kiirehtii tutkijan edelle. Onko oikein kertoa asioista niiden oikeilla nimillä vai jättää kertomatta, koska ”oikea tutkimus” määrittelee rajat tieteen tekijälle? Onko myyttejä – edelleen – joihin ei saa kajota? Saako kertoa, jos tietoa on? Kuka määrittelee tietokirjan? Kenties lopulta lukija.

Tutkija Mervi Kaarninen on pohtinut hämmentyneenä edellisen 1918-tutkimukseni *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset* kertomuksia naiskohtaloista vankileireillä. Hänen mukaansa vankileirien tapahtumista lukiessa ”jokaiselle tulee varmasti paha mieli”, ja hän miettii ”mikä oli se totuus ja oikea tieto, jota lähdettiin etsimään”. Siinä onkin asian ydin, jota jokaisen tutkijan pitää kysyä itseltään työn edetessä. Totuus löytyy toisinaan tieteellisen tutkimuksen ja kansankerronnan välistä. Asioiden esille nostaminen, arvosteluineen ja vastaväitteineen, edistää totuuden löytymistä. Jokaisella ihmisellä, arvosta ja asemasta riippumatta, on oikeus kertoa oma historiansa, omat

näkemyksensä ja kokemuksensa omana aikanaan, omin sanoin, pelkäämättä, että seuraavat sukupolvet teilaavat ne epäuskottavina. Vankien kertomusten epäuskottavuutta on lisännyt myös, kuten olen aiemmin jo tuonut esille, eri ajankohtien poliittisesti ”sallittu” totuus.

Suomi ei ole vielääkään saattanut vuoden 1918 aiheuttamaa surutyötänsä loppuun. Osittain tosiasioiden torjuminen johtunee tietämättömyydestä. Toivon, että tämä kirja paikkaa aukon sisällissotamme tutkimuksissa ja auttaa ymmärtämään samalla, miksi asioista on vaiettu. Osansa on sekä surulla että häpeällä. Vuoteen 1918 on kuitenkin pitkä aikamatka, joten ehdottomien totuuksien esittämistä ennen tutkimattomasta aiheesta on syytä välttää.

Suomen punavankileireillä olleiden lasten kokemuksia ja kohtaloita ei voi verrata suoraan Saksan keskitysleirien, Espanjan vuonna 1939 päättyneen sisällissodan tai muiden maiden sisällissotien, ei edes Venäjän lasten kokemuksiinkaan 1917, mutta yhtäläisyyttä löytyy lapsiin kohdistuneesta raakuudesta ja välinpitämättömyydestä.

Kahden valtion välinen sota ja sisällissota eivät ole uhrien kannalta vertailukelpoisia keskenään. Sisällissodassa on ratkaisevaa, kumpi on voittajapuoli. Hävinneen osapuolen lapset eivät saaneet 1918 mitään apua, mutta talvi- ja jatkosodan kokeneiden lasten kärsimykset tunnustettiin, suomalainen yhteiskunta auttoi heitä, oli myös Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja muut avustusjärjestöt. Tutkimukseni problematiikkaa on katsottava nimenomaan tästä näkökulmasta.

Kokonaiskuvan saamiseksi käsittelen kirjan alussa kaikkien sodassa kaatuneiden, surmattujen ja kadonneiden lasten tiedot, kaikki tilastoista löytyneet punaiset, valkoiset ja ”muut”. Ei siis ollut vain kahta osapuolta, punaiset ja valkoiset, vaan kolmantena oli ”tuntematon osapuoli”. Pelkästään keskittyminen punaisiksi merkittyihin lapsiin olisi jättänyt tutkimuksen vajaaksi.

Tutkimusaineisto

Sodan aikana kaatuneiden, surmattujen ja kadonneiden lasten tutkimus perustuu suurimmaksi osaksi *Suomen sotasurmat* -tiedoston lasten kuolintilastoihin.

Vankileiriaineiston hankintatyön olen tehnyt Kansallisarkistossa Sotavankilaitoksen vankiluetteloista, osittain myös *Suomen sotasurmat 1914–1922* -tiedoston kuolleiden luetteloista. Muita tiedonlähteitä ovat

olleet muistelmateokset, ja joitakin tietoja olen saanut myös muilta vuoden 1918 tapahtumia tutkineilta henkilöiltä.

Kansallisarkistossa lajittelemani valtiorikosoikeuden (VRO) asiakirjat (aktit) kuvasin tutkimustani varten digikameralla Turun maakunta-arkistossa, kiitos arkistojen yhteistyön. Valtiorikosylioikeuden (VRYO) asiakirjat olen saanut kopioituina sähköisestä tiedostosta.

Oikeusprosessiosuus perustuu pääosin otoksiin vapautettaviksi määrättyjen lapsivankien valtiorikosoikeuden akteista eri paikkakunnilta.

Mukana on myös vankien kertomuksia tai muita asiatietoja Kansan Arkistosta ja Työväen Arkistosta, vankien päiväkirjoista ja muista lähteistä. Olen saanut myös lukuisia vankeja ja heidän omaisiaan koskevia yhteydenottoja. Uusia kertomuksia on enää kovin vaikea saada, ellei itse ota yhteyksiä. Suvun vanhemmista ihmisistä ei enää tiedetä. Osa näistä lapsivangeista on kuitenkin edelleen elossa.

On syytä mainita, että hämmästykseni monet ulkomaiset toimittajat ottivat heti tutkimusaiheesta luettuaan välittömästi yhteyttä. Esiinnyin Ruotsin Sisu-radiossa ja annoin haastatteluja myös Ranskan AFP:lle (toimittaja Denise Wall Suomessa) ja ruotsalaisiin lehtiin. Tieto tulevasta lapsitutkimuksesta on levinnyt Euroopan lisäksi muillekin mantereille. Tämä tutkimus, jo aiempien tutkimusteni pohjalta aiheutti runsaasti ihmetystä ja jopa epäuskoa, eikä vähiten naapurimaassamme Ruotsissa: ”Että Suomessa!”

Aineistokritiikkiä

Kritiikin aihetta tästä kokoamastani aineistosta löytyy runsaasti, eikä kaikkia aineistojen puutteita ole syytä yksilöidä. Kansallisarkistossa olevat VRO:n ja VRYO:n nimi- ja aktinumeroiden tiedot syytettynä olleista ovat aakkostettuina 10 kirjassa, joiden perusteella vankien tiedot löytyvät arkistosta ja ovat luettavissa alkuperäisinä ja tilattavissa paperikopioina, mutta toistaiseksi vain VRYO-akteihin on voinut tutustua sähköisessä muodossa. Nimissä on virheitä, ja täysin identtisiä nimiä saattaa olla jopa kymmeniä, joten oikean löytäminen oli työlästä. Akteissa on sekavuutta, samannimisiä vankeja on aikoinaan sekoitettu toisiinsa, ja asiakirjoja löytyi vääristä paikoista. Osa VRO:n akteista on vanhuuttaan jo surkeassa kunnossa, monet naruilla koottuina ja repeytyneinä, huonosti luettavina. Tutkin runsaan puolen vuoden aikana kaikki Kansallisarkistossa olevat useiden kymmenien vankilei-

rien luettelot, jotka olivat kunnoltaan ja sisällöltään varsin sekalaisia. Jotkut, parhaana esimerkkinä Tammisaaren nimilistat, olivat siististi ja tarkasti kirjattuja, mutta monista puuttuivat joko osittain tai kokonaan vankien iät. Näistä yhtenä esimerkkinä oli Pori. Monista käsialoista oli lähes mahdotonta saada selvää, vain harvoja papereita oli kirjoitettu osittain koneella. Oli myös runsaasti nimi-, ikä- ja muita virheitä. Aineistohävikkiä syntyi näin ollen paljon.

Vankileirien nimilistoista puuttui leireillä surmansa saaneiden nimiä, mutta tiedot täydentyivät *Suomen sotasurmat* -tiedostosta. Laittomien kenttöoikeuksien teloittajia kulki vankileireilläkin ennen valtiorikos oikeuksien toiminnan alkamista, ja myös alaikäisiä teloitettiin. Olen joutunut päivittämään uhrien tietoja vielä kirjan kirjoitusvaiheessa. Tätä osuutta tuskin koskaan saadaan täysin valmiiksi, koska kadonneiksi merkityistä oli surmattu varmaan suuri ellei suurin osa. Ihmetystä herätti varsinkin lukuisten Salosta kotoisin olevia lapsia koskevat merkinnät *Suomen sotasurmat* -tiedoston Kadonneet-luettelossa vuodelta 1918.

Alkuperäisaineiston sisältöönkin on kohdistettava kritiikkiä. Kaikkia lapsiinkin kohdistuneita syytöksiä ja esimerkiksi suojeluskuntien esikuntien lausuntoja on tarkasteltava myös tuon ajan hengessä, joka oli tulvillaan katkeruutta ja vihaa kaikkia sotaan lähteneitä punaisia kohtaan. Punaisten perheiden lapset oli jo usein valmiiksi leimattu. Näitä lapsia luokiteltiin usein vanhempiensa ideologian tai kenties sisarus-tensa tekojen mukaan, mutta voiko esimerkiksi kuollut pikkuvauva olla sen paremmin punainen kuin valkoinenkaan?

Mitään yleistyksiä ei voi tehdä, ellei ole tutkinut kaikkia tapauksia, ja sehän on mahdottomuus. Olen joutunut useaan kertaan pohtimaan, mitä kannattaa ottaa, mitkä aineistot on viisasta jättää odottamaan. Usein faktan ja fiktion raja on epäselvä, se todentuu jo esimerkiksi Mannerheimin väitetyissä mielipiteissä. Suullinen perimätieto nimenomaan hänen sanomisistaan on vain merkittävä lähdetietoineen, ei pelkkänä totuutena. Tällainen on muun muassa hänen sanomakseen väitetty ”Tällaista ei saa olla” hänen käytyään Tammisaaren ja Tampereen vankileireillä.³² Olen kuullut itsekin aikoinaan eräältä vangin vaimolta ensikäden tiedonlähteenä saatuja toisen käden tietoja Mannerheimista vuodelta 1918, varsin toisenlaisia ”virallisen” totuuden kanssa, mutta minua on vaadittu olemaan niistä vaiti.

Kun aloin aikoinaan tutkia vankien valtiorikos oikeuksien akteja, kävelin Turun yliopiston pääkirjastoon, koska en muualta saanut tietoja

valtiorikosoikeuksien jäsenistä. Pyysin kirjastovirkailijaa etsimään tällaisen teoksen. Kului aikaa, epätoivoista hakemista, ja lopulta virkailija totesi, ettei sellaista teosta ole olemassakaan. Nyt, samoin kuin vankeina olleiden naisten oikeusprosesseja tutkiessani, otan esille vastaavasti Suomen virallisten joukkojen 1918 eli suojeluskuntien kuulustelijoiden ja todistajien, suojeluskuntien esikuntien lausunnon antajien, valtiorikosoikeuden eri osastojen syyttäjien ja oikeuden puheenjohtajien sekä jäsenten nimet jokaisen tapauksen yhteyteen. Osa nimistä oli käsinkirjoitettuna hankalasti luettavia, joten virheitä saattaa esiintyä. Kysymysmerkki on tutkimuksessani ollut runsaassa käytössä.

Kun vielä vuoden 2013 alussa yritin kirjastohauulla etsiä lisätietoja sisällissodan lapsista, kaikkiin esittämiini kysymyksiini tuli vastaus, ettei hakemaani teosta ole. Muutamia mainintoja lukuun ottamatta ei ole mitään aikaisempia tutkimuksia lapsista sodassa 1918, *Suomen sotasurmat* -tiedoston ja omien aikaisempien tutkimusteni lisäksi, joihin olisin voinut tukeutua, joten tilasto-osuudetkin tässä kirjassa ovat perustutkimusta. Mihinkään vuoden 1918 tilastoihin ei kuitenkaan voi täysin luottaa, joten uutta tietoa varmaan tulee esille jatkossakin.

Olen ottanut lähempään tarkasteluun vain niiden lasten valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden aktit, joiden nimet oli merkitty kesä- ja heinäkuussa eri leireiltä vapautettaviksi määrättyihin. Tämä ryhmä edustaa vain pientä osaa kaikista lapsivangeista, joten oikeusprosesseista saatava tieto on vain suuntaa-antava, mutta huomasin sen tuoneen esille riittävän määrän erilaisia tapauksia. Koko joukon tutkiminen olisi ollut mahdottomuus.

Edellisen 1918-aiheisen kirjani tavoin tässäkin teoksessa esiintyy runsaasti nykylukijan silmiin osuvia kirjoitusvirheitä, mutta ne johtuvat sitaatteihin merkityn alkuperäisen tekstin sanatarkasta toistamisesta. Kirjakielikin on muuttunut. Muita virheitä olen yrittänyt tarmokkaasti minimoida. Nimivirheiltä ei voi välttyä tämän kaltaisessa tutkimuksessa jo siitäkin syystä, että vangeilla on usein ollut samassa aktissa erilaisia nimimuotoja. Varsinkin ruotsinkielisistä nimistä on mitä erilaisimpia suomennoksia. Vaatimus ”olisi voitu tarkistaa”, on mahdoton toteuttaa myös paikkakuntien nimissä, niitäkin on tarkempine kyläosoitteineen yhteensä useita satoja. Syntymäaikavirheitäkin esiintyy. Vanki ei ole aina tiennyt syntymäaikaansa tai on kenties valehdellut sen vuotta aiemmaksi, eikä kiireessä tehtyihin papintodistuksiin kaan välttämättä voi sataprosenttisesti luottaa. Tästä syystä otin mu-

kaan tutkimukseen myös muutamia rajatapauksia, joiden ikä oli joko 15 tai 16 vuotta. Tulkintavirheitä esiintyy myös erittäin epäselvien käsitteiden takia. Vain muutamien aktien nimitiedot oli kirjoitettu koneella. Vanhat kirjoitustyyliä olivat ongelmallisia, varsinkin alkukirjainten selvittämättömät koukerot. Kun lisätään vielä himmeät lyijykynämerkinnot, mustetahrat ja lähes kirjoitustaidottomien raapustukset, ei kaikista teksteistä saanut suurennuslasin avullakaan selvää. Olen lisännyt kysymysmerkkejä kaikkiin havaitsemiini ongelmakohtiin.

Tutkimuksen kohderyhmiä on kolme:

1) Ensimmäinen ryhmä koostuu kaikista sodanaikaisista lapsiuhreista eli kaatuneista, surmatuista ja ”muilla tavoin” kuolleista (erilaiset räjähdykset, muut vahingot ja sodan aiheuttamat sairaudet) sekä vuonna 1918 kadonneista lapsista, ajalta ennen vankileirejä ja osittain leirien aikana. Ryhmässä ovat mukana sekä ”punaiset”, ”valkoiset” että ”osapuoli tuntematon” -lapsiryhmät.

2) Toinen ryhmä sisältää kaikkien vankileirien vankilistoista ja -kortistoista, myös *Suomen sotasurmat 1914–1922* -tiedostosta löytyneet lähes 1 500 lasta, joista pieni osa oli kesä- ja heinäkuussa 1918 määrätty vapautettaviksi. Heidät on merkitty listoissa tähdellä. Osa kuului punakaartiin, joillakin oli ollut myös ase, osa oli merkitty punaisiksi, osalla ei ollut mitään merkintää. Olen jakanut leirit yli 1 000 hengen suurleireihin ja alle 1 000 hengen pienleireihin.

3) Kolmanteen ryhmään on koottu valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden aktien perusteella lasten kuulusteluja, heistä annettuja lausuntoja, syytteitä ja tuomioita eri leireiltä, samoin tiedot lasten oikeusprosessiin osallistuneista henkilöistä.

LAPSET SODASSA 1918

**Pysäyttävä kirja punaisten, valkoisten ja
”muiden” lasten kohtaloista vuoden 1918
sodassa ja vankileireillä – hiljaisten historiaa,
joka muuttaa Suomen sisällissodan
historiankirjoituksen**

Vankileirien lapset on aihe, josta vuoden 1918 sodan tutkimuksessa on pitkään vaiettu. Vasta viime aikoina on tuotu eri lähteistä esiin myös lähes tuhannen alaikäisen pojan ja tytön kuolema vankileireillä.

Korkeintaan 15-vuotiaita sodan ja vankileirien uhreja, kadonneita ja vangittuja oli joka ikäluokassa, kaikkiaan lähes kaksituhatta. Tuulikki Pekkalainen selvittää teoksessaan näiden lasten kohtalot sodan aikana, kuulusteluissa, leireillä ja valtiotrikosoikeudessa. Samalla muodostuu koskettava ajankuva lapsen asemasta 1900-luvun alun Suomessa.

92.71 | ISBN 978-951-31-6939-8 | www.tammi.fi

